

Helgustaðanáma

**Stjórnunar- og verndararáætlun 2017-
2026**

Drög til kynningar, febrúar 2017

UMHVERFISSTOFNUN

Efnisyfirlit

AÐGERÐAÁÆTLUN 2017 – 2022	3
1. INNGANGUR	4
1.1. Leiðarljós.....	5
1.2. Eignarhald og umsjón	5
1.3. Lagalegur og stjórnsýslulegur rammi.....	5
1.4. Verndargildi og verndarflokkur	5
2. LÝSING Á SVÆÐINU	7
2.1. Mörk svæðisins	7
2.1.1. Tengsl við grannsvæði	7
2.2. Náttúruminjar.....	7
2.2.1. Jarðminjar	7
2.3. Menningarminjar.....	8
2.4. Landnotkun.....	8
2.5. Innviðir og mannvirki.....	8
2.5.1. Vegir, slóðar og bílastæði	9
2.5.2. Stígar, gönguleiðir og skilti	9
2.5.3. Skilti	9
2.6. Öryggismál	10
2.7. Rannsóknir og vöktun	10
2.8. Kynning og fræðsla	10
2.9. Ógnir.....	11
3. MARKMIÐ, STEFNA OG LEIÐIR	12
3.1. Náttúruminjar.....	12
3.1.1. Jarðminjar	12
3.2. Menningarminjar.....	12
3.3. Landnotkun.....	13
3.3.1. Ferðapjónusta og útivist.....	13
3.4. Innviðir og mannvirki.....	13
3.4.1. Rekstur, landvarsla og eftirlit með innviðum	13
3.4.2. Stígar og gönguleiðir.....	14
3.4.3. Skilti	14
3.4.4. Sorp og sorpflokkun	14
3.5. Öryggismál	14
3.6. Rannsóknir og vöktun	14
3.7. Kynning og fræðsla	15
HEIMILDIR	16
VIÐAUKI I	17
VIÐAUKI II	18

Aðgerðaáætlun 2017 – 2022

Kafli þessi er forgangsöröðun þeirra aðgerða Umhverfisstofnunar sem brýnast er að grípa til svo að verndargildi Helgustaðanámu haldist. Aðgerðir þessar styðja við leiðarljós og framtíðarsýn svæðisins. Neðangreindar aðgerðir eru áætlaðar með fyrirvara um að fjármagn til framkvæmda fái stöðugt hvernig senni. Umhverfisstofnun er ábyrgðaraðili neðangreindra aðgerða.

Árlega

- ✓ Meta skal árlega hvort frekari viðhalds eða nýframkvæmda sé þörf til að vernda svæðið fyrir jarðraski og brottnámi steinda.

2017

- ✓ Umhverfisstofnun óski eftir samstarfi við sveitafélag um umsjón á svæðinu.
- ✓ Umhverfisstofnun mun ljúka frágangi á aðalgöngustíg innan náttúruvættisins.

2018

- ✓ Samin verði tilmæli um umgengni til þeirra sem stunda rannsóknir innan svæðisins sem ekki eru leyfisskyldar.
- ✓ Skilti með tilmælum um að gestir svæðisins skuli fylgja stígum verði sett upp.
- ✓ Skilti sem upplýsa um bann við brottnámi steinda verði framleidd og sett upp á viðeigandi stöðum á svæðinu.

2019

- ✓ Umhverfisstofnun hafi frumkvæði að samráði við Minjastofnun og kanni áhuga á samstarfi við gerð fræðsluskilta um menningarminjar á svæðinu.

1. Inngangur

Helgustaðanáma er silfurbergsnáma í landi Helgustaða í Fjarðabyggð og er náman friðlýst sem náttúruvætti. Helgustaðanáma er ein frægasta silfurbergsnáma í heimi en þar var silfurberg grafið úr jörðu frá því á 17. öld og fram á fyrri hluta 20. aldar. Enskt heiti silfurbergs er *Iceland spar* og er náttúrufræðingur kennt við Ísland á fjölmörgum tungumálum. Úr Helgustaðanámu kemur mest af því silfurbergi sem er að finna á söfnum víða um heim en einhver stærstu og tærustu eintök silfurbergs í heiminum hafa fundist í námunni.

Silfurberg er sérlega tærir kristallar af steindinni kalsít en bergið gegndi veigamiklu hlutverki í þróun margvíslegra rannsókna á eiginleikum ljóss. Þær rannsóknir leiddu til mikilvægra uppgötvana á sviði eðlis-, efna- og jarðfræði á 19. og 20. öld.

Mikið hefur verið um brottnám silfurbergs úr námunni á síðustu árum en silfurbergið er friðlýst og bannað að nema það brott. Helgustaðanáma hefur frá árinu 2010 verið á rauðum lista Umhverfisstofnunar yfir svæði sem eiga á hættu að tapa verndargildi sínu.¹

Í stjórnunar- og verndaráætlun Helgustaðanámu er meðal annars stefnt að því að stemma stigu við brottnámi steinda og þeim ágangi sem aukinn ferðamannastraumur hefur haft í för með sér á svæðinu. Hugað verður að innviðauppbýggingu í takt við gildandi deiliskipulag og lög fram stefna um aukið eftirlit á svæðinu. Silfurbergið úr Helgustaðanámu á sér einstaka sögu og verður því einnig áhersla á að auka fræðslu um það til almennings.

Stjórnunar- og verndaráætlun Helgustaðanámu er unnin í samræmi við lög nr. 60/2013 um náttúruvernd. Áætlunin er unnin í samstarfi við Fjarðabyggð og að höfðu samráði við Ríkiseignir sem hefur umsjón með svæðinu fyrir hönd ríkisins.

Starfshópin skipuðu:

- ✓ Anna Berg Samúelsdóttir, Fjarðabyggð
- ✓ Linda Guðmundsdóttir, Umhverfisstofnun

René Biasone, sérfræðingur Umhverfisstofnunar á Austurlandi vann náíð með hópnum.

Stjórnunar- og verndaráætlunin gildir til ársins 2026 og er skipt upp í þrjú kafla. Fyrstu tveir kaflarnir innihalda bakgrunnsupplýsingar um Helgustaðanámu en í þriðja kafla er að finna stefnumótun, markmið fyrir svæðið, ásamt aðgerðir tengdar markmiðum fyrir svæðið. Þær aðgerðir eru síðan teknar saman í aðgerðaráætlun sem er meðfylgjandi stjórnunar- og verndaráætluninni og gildir til fimm ára. Að fimm árum liðnum skal meta árangur aðgerðanna og endurskoða og uppfæra aðgerðaáætlun.

¹ Nánar upplýsingar um rauða listann má finna á vefsíðu Umhverfisstofnunar, www.umhverfisstofnun.is

Nánari fróðleik um náttúruvættið Helgustaðanámu má finna á heimasíðu Umhverfisstofnunar: <http://www.umhverfisstofnun.is>.

1.1. Leiðarljós

Með því að leggja fram leiðarljós er mótuð stefna til framtíðar, með það að markmiði að viðhalda og jafnvel auka verndargildi svæðisins. Leiðarljósin eru framtíðarsýn svæðisins og eru útgangspunkturinn þegar unnið er að áframhaldandi stefnumótun fyrir náttúruvættið. Leiðarljósin fyrir Helgustaðanámu eru:

- ~ Að bergmyndum sé viðhaldið í upprunalegu horfi
- ~ Að silfurberg úr námunni sé ekki numið brott
- ~ Að jarðraski við innviðauppbýggingu skal ávallt haldið í lágmarki
- ~ Að menningarminjar séu ekki skertar
- ~ Að fræðsla um sögu og náttúru svæðisins sé aðgengileg gestum þess
- ~ Að aðgengi á svæðinu sé ávallt stýrt með verndun náttúruvættisins að leiðarljósi.

1.2. Eignarhald og umsjón

Helgustaðanáma er í landi Helgustaða sem er ríkisjörð. Ríkiseignir fara með umsjón jarðarinnar fyrir hönd ríkisins. Umhverfisstofnun hefur umsjón með friðlýstum svæðum sbr. 13 gr. laga nr. 60/2013 um náttúruvernd. Stefnt er að undirritun umsjónarsamnings við Fjarðabyggð um daglega umsjón náttúruvættisins og mun Umhverfisstofnun leitast við að ljúka gerð samningsins árið 2017. Til grundvallar samningi um umsjón friðlýsts svæðis skal liggja fyrir stjórnunar- og verndaráætlun fyrir svæðið.

1.3. Lagalegur og stjórnsýslulegur rammi

Hluti jarðarinnar Helgustaða var friðlýstur sem náttúruvætti árið 1975 samkvæmt lögum um náttúruvernd (Stj. tíð. B. nr. 525/1975).

Í friðlýsingarskilmálum er kveðið á um eftirfarandi:

- ✓ Aðeins gangandi fólk er þar heimil för í lögmætum tilgangi.
- ✓ Hvergi má raska þar bergmyndunum og stranglega er bannað að hrófla við silfurbergi og flytja það út af svæðinu.
- ✓ Hvers kyns jarðrask er bannað nema sérstakt leyfi [Umhverfisstofnunar] komi til.

Aðalskipulag Fjarðabyggðar gildir til 2027 og er Helgustaðastanáma flokkuð þar sem friðlýst svæði. Svæðið hefur verið deiliskipulagt.

1.4. Verndargildi og verndarflokkur

Markmiðið með friðlýsingu Helgustaðanámu er að varðveita og viðhalda náttúrulegu ástandi svæðisins, einkum m.t.t. þeirra jarðlaga sem eru rík af silfurbergi. Helgustaðanáma er eins og áður segir friðlýst sem náttúruvætti og flokkast því í III flokk verndarsvæða skv.

skilgreiningum Alþjóða náttúruverndarsamtakanna (IUCN). Í þeim flokki eru svæði sem eru afmörkuð til að vernda sérstakar náttúruáminjar sem geta verið t.d. landslagsfyrirbæri, neðansjávarfjöll, jarðminjar og jafnvel lifandi fyrirbæri. Svæði í flokki III eru jafnan lítil og hafa oft mikið aðdráttarafl fyrir ferðamenn.

2. Lýsing á svæðinu

2.1. Mörk svæðisins

Mörk náttúruvættisins mynda ferhyrning frá þjóðvegi og skammt upp fyrir námuna. Stærð friðlýsta svæðisins er 0,9 ha. Mörk svæðisins má sjá á korti í viðauka I. Innan marka náttúruvættisins er Helgustaðanáma en hún samanstendur í raun af tveimur námuopum sem í daglegu tali eru kallaðar efri og neðri náman.

2.1.1. Tengsl við grannsvæði

Helgustaðanáma er hluti af jörðinni Helgustöðum, áður Helgustaðahreppi í Suður-Múlasýslu, sem tilheyrir nú Fjarðabyggð. Ábúendur á Helgustöðum og nærliggjandi bæjum hafa í gegnum árin verið gæslumenn náttúruvættisins en Helgustaðir eru nú farnir í eyði að því undanskildu að þar stendur sumarhús sem er nýtt endrum og eins.

Næsti byggðakjarni við námuna er Eskifjörður en þjóðvegur nr. 92 liggur við mörk náttúruvættisins.

2.2. Náttúruminjar

2.2.1. Jarðminjar

Helgustaðanáma er staðsett við miðju megineldstöðvar Reyðarfjarðar sem var virk fyrir u.þ.b. 11 milljón árum. Nálægð við megineldstöðina ýtti undir ummyndun í berginu og myndaði kalsít sem er algeng ummyndunarsteind í íslensku bergi.² Kalsítið sem myndaðist í Helgustaðanámu er gegnsætt afbrigði af steindinni og kallast silfurberg. Eiginleikar silfurbergsins ollu straumhvörfum í vísindum, en meðal þess sem vakti áhuga vísindamanna á silfurberginu var að það var eitt hreinasta efni sem fannst í náttúrunni eða um 99,95% hreint efni. Þá voru sýnin frá Helgustaðanámu stór og gallalaus og hægt var að kljúfa þau auðveldlega í minni einingar. Það var þó eiginleiki silfurbergsins til að kljúfa ljós í tvennt sem vakti mesta athygli og lagði hann grundvöllinn að viðamiklum rannsóknum og uppgötvunum í eðlis- og efna- og jarðfræði á 19. og 20. öld.

Silfurberg er enn notað í tækjabúnað ýmsan í ljósfræði³ en silfurberg úr Helgustaðanámu er með öllu friðað.

² Snæbjörn Guðmundsson, (2015).

³ Leó Kristjánsson, (2015).

2.3. Menningarminjar

Helgustaðanáma og hluti af hennar mannvirkjum teljast fornminjar skv. Þjóðminjalögum nr. 107/2001 og falla undir 100 ára friðunarákvæði.⁴ Byggðasafn Skagfirðinga gerði fornleifaskráningu á svæðinu árið 2012 og voru skráðar 12 minjar. Mikill hluti minja og fornleifa á svæðinu tengjast námagreftri og námuvinnslu í Helgustaðanámu en þar eru í raun tvær manngerðar námur og tæki tengdar þeim. Menningar- og fornminjar innan náttúruvættisins eru á forræði Minjastofnunar. Helgustaðanáma er ein af sex íslenskum minjastöðum sem Norræna ráðherraráðið tók saman greinargerð um og eru taldir „mikilvægur vitnisburður um nýtingu þeirra náttúruauðlinda sem svæðið hefur upp á að bjóða.“⁵ Var námunnar getið ekki síst vegna þess hve heillegar minjarnar eru og hve góðan vitnisburð þær gefa um námuvinnslu á svæðinu en slík svæði eru fátíð á Íslandi.

Silfurbergsnámuvinnsla var stunduð í Helgustaðanámu frá síðari hluta 17. aldar þótt ekki hafi þá verið mjög skipulagður útflutningur eða í stórum stíl. Stórtækastur var námureksturinn á árabílinu 1855-1872 en minni vinnsla var þar á árunum 1882- 1900. Eftir 1900 var farið að beita sprengiefni við námagröftinn. Á árunum 1921-25 voru grafin um 80 m löng námagöng undir eldri námunni og komu þau upp í botni hennar. Það op lokaðist þegar hrundi ofan í það. Árið 1947 var hafin námuvinnsla í Helgustaðanámu í síðasta skiptið og var þá sett þar upp mylla til að mala silfurberg. Vinnslunni lauk um miðja 20. öld.

2.4. Landnotkun

Landnotkun í dag einkorðast við ferðamennsku en talið er að um 4000-6000 gestir heimsæki svæðið árlega.

Leyfilegt er að taka myndir eða kvikmyndir á svæðinu. Þó gildir það sama um aðila sem það gera og aðra gesti svæðisins að þeir verða að halda sig á stígum, ekki ganga á skriðum og ekki haga kvikmynda- né ljósmyndatöku með þeim hætti að jarðminjar raskist eða að þær stangist á við lög. Sé kvik- eða ljósmyndatökan þess eðlis að nauðsynlegt er að setja upp leikmuni, ganga utan stíga eða til þess fallin að valda öðrum gestum óþarfa óþægindum, skal leita leyfis Umhverfisstofnunar fyrir henni.

2.5. Innviðir og mannvirki

Séfræðingur á vegum Umhverfisstofnunar fer með yfirumsjón svæðisins. Landvörður hefur ekki haft fasta viðveru á svæðinu. Umhverfisstjóri Fjarðabyggðar hefur fyrir hönd sveitarfélagsins haft eftirlit með ástandi svæðisins.

⁴ Guðný Zoëga, (2012).

⁵ Guðný Zoëga, (2012); bls. 19.

2.5.1. Vegir, slóðar og bílastæði

Aðkoma að Helgustaðanámu er við þjóðveg 954 og þar er bílastæði. Við bílastæðið er fræðsluskilti. Árið 2015 og 2016 voru miklar framkvæmdir við Helgustaðanámu. Unnið var að uppbyggingu göngustígs árið 2015. Bílastæði, salerni, rotþró og vatnsþró var komið upp sumarið 2016 af sveitafélaginu Fjarðabyggð rétt fyrir utan mörk náttúruvættisins.

2.5.2. Stígar, gönguleiðir og skilti

Frá bílastæði er gengið upp stíg sem síðan skiptist í tvennt og liggur þannig að sitthvoru námuopinu. Þar taka við slóðar í landslagi sem lítil prýði er af, þröngir og villustígar á köflum með tilheyrandi gróðurskemmdum.

Stígurinn frá bílastæði að námunni var breikkaður og lagaður sumarið 2015 en varð fyrir miklum skemmdum í krapaflóðum í desember 2015. Stígurinn var því lagaður aftur sumarið 2016. Gerðar voru viðamiklar ráðstafanir til að ræsa fram vatn og krapa sem borist gæti á hann og nokkur ræsi sett undir stíginn sjálfan og við námumunann. Ákveðið var að setja ekki yfirlag á stíginn sumarið 2016, heldur að meta hvort framkvæmdir sem gerðar hafa verið á stígnum standist álagið yfir vetrartímam áður en sett er fast yfirlag á hann.

Við miðjan stíginn er áningarborð þar sem fólk getur borðað nesti. Þar er ekki gert ráð fyrir sorplosun, heldur eru sorpilát við salerni á bílastæði.

Engin innviðaupbygging á sér stað innan námanna tveggja en fyrir framan þær eru stallar eða plön þar sem fólk getur virt fyrir sér svæðið og útsýnið yfir Reyðarfjörð. Engin skilti eða merkingar eru á þeim stöllum en öryggislínur eru þar á köflum. Neðra námuopið er lágt og töluverður efnisburður varð í krapaflóðunum veturinn 2015 sem lokaði að miklu leyti fyrir námuopið. Var það efni hreinsað frá námunni sumarið 2016 í samráði við Minjastofnun. Við efri námuna er steiptur grunnur sem áður var hluti aðstöðuhúss sem tilheyrði námuvinnslu á svæðinu. Þar er hægt að virða fyrir sér minjar námuvinnslunnar.

Gestir skulu ávallt fylgja stígum innan hins friðlýsta svæðis. Aldrei skal ganga í skriðum eða annars staðar þar sem hætta er á jarðaraski eða grjóthruni.

2.5.3. Skilti

Fræðsluskilti eru á bílastæði við upphaf göngustígs. Engar afgerandi merkingar taka við eftir að af bílastæði er komið. Ekkert skilti er við upphaf gönguleiðar þar sem fólk er frætt um að það sé komið inn á friðlýst svæði eða að silfurbergið sé friðlýst. Við námurnar tvær er hvergi miðlað til fólks að stranglega bannað sé að raska jarðminjum á svæðinu og nema burt steindir.

2.6. Öryggismál

Með breikkun og lagfæringu aðalstígs upp að námunni er hugað að bættu öryggi gesta á svæðinu. Öryggismerkingar og öryggislínur eru meðfram útsýnissvæðum á köflum en ekki meðfram stígum.

2.7. Rannsóknir og vöktun

Samkvæmt 74. gr laga um náttúruvernd ber Náttúrufræðistofnun Íslands ábyrgð á vöktun lykilþátta íslenskrar náttúru að því marki sem hún er ekki falin öðrum stofnunum. Stofnunin á að vinna heildstæða áætlun um vöktun og skipuleggja framkvæmd hennar. Jafnframt á Náttúrufræðistofnun að vinna vöktunaráætlun fyrir friðlýst svæði í samráði við Umhverfisstofnun sem skal vera hluti stjórnunar- og verndaráætlunar viðkomandi svæðis. Náttúrufræðistofnun í samstarfi við Umhverfisstofnun munu á næstu árum útbúa vöktunaráætlanir fyrir friðlýst svæði samhliða vinnu Náttúrufræðistofnunar við gerð heildstæðrar vöktunaráætlunar fyrir lykilþætti íslenskrar náttúru. Sú vinna hefst árið 2017. Vöktunaráætlun fyrir lykilþætti íslenskrar náttúru mun fela í sér forgangsröðun og áherslur í vöktun á hverju svæði fyrir sig. Þar mun m.a. koma fram hvaða svæði verða sett í forgang og hvað á að vakta á hverju svæði fyrir sig. Ekki er búið að vinna vöktunaráætlun fyrir Helgustaðanámu en þegar því er lokið mun hún verða viðauki við þessa stjórnunar- og verndaráætlun.

Silfurberg í Helgustaðanámu hefur gegnt mikilvægu hlutverki í rannsóknum og uppgötvunum í fjölmörgum greinum raunvísinda og hafði bæði með beinum og óbeinum hætti áhrif á framfaragang vísinda og tækniframfara síðustu alda. Leó Kristjánsson, doktor í jarðelisfræði hefur stundað viðamiklar rannsóknir á silfurbergi frá Helgustaðanámu og áhugasömum er bent á að nánari upplýsingar um þær rannsóknir eru að finna á vefslóðinni: <https://notendur.hi.is/leo/>⁶

Einnig er að finna nánari upplýsingar á heimasíðu Umhverfisstofnunar, www.umhverfisstofnun.is

2.8. Kynning og fræðsla

Skilti eru á bílastæði þar sem er að finna upplýsingar um náttúrufar og jarðfræði svæðisins. Vegna takmarkaðrar landvörslu hefur ekki verið boðið upp á fræðslugöngur á staðnum fyrir þá gesti sem heimsækja svæðið. Ekki hefur verið lögð áhersla á það af hálfu Umhverfisstofnunar að kynna svæðið sérstaklega til að auka komu gesta þangað enda svæðið í hnignun vegna mikils brottnáms steinda. Niðurstöður rauða listans hafa þó verið kynntar en þar kemur fram að Helgustaðanáma sé í mikilli hættu á að tapa verndargildi sínu.

⁶ Sjá t.d. heimildir í heimildarskrá: Leó Kristjánsson, (2007a;2007b).

Hægt er að kynna sér rauða lista Umhverfisstofnunar á heimasíðu stofnunarinnar, www.umhverfisstofnun.is.

2.9. Ógnir

Frá því svæðið var friðlýst hefur brottnám tíðkast og er enn mikið um að silfurberg sé tekið úr náttúruvættinu. Samkvæmt upplýsingum frá ábúendum Útstekks er vandamálið mikið og afleiðingar þess meðal annars skemmdir á heillegum silfurbergseintökum sem áður stóðu óskemmd. Aðgerðir gegn brottnámi á silfurbergi er ein stærsta áskorun í stefnumótun svæðisins og brottnám steinda helsta ógn gegn verndargildi þess.

Svæðið hefur verið á rauðum lista Umhverfisstofnunar frá 2010. Engin reglubundin landvarsla er á svæðinu og því lítið eftirlit með brottnámi steinda.

3. Markmið, stefna og leiðir

Markmið þessarar áætlunar er að vernda og viðhalda verndargildi náttúruvættisins Helgustaðanámu. Lögð er áhersla á verndun jarðminja á svæðinu og fyrirbyggjandi aðgerðir til að koma í veg fyrir brottám, ekki síst með aukinni fræðslu og eftirliti. Í þessum kafla er leitast við að skilgreina markmið, gera grein fyrir framtíðarstefnu svæðisins og tiltekna aðgerðir sem framkvæma þarf á næstu árum til að ná settum markmiðum.

3.1. Náttúruminjar

3.1.1. Jarðminjar

Stefnt skal að verndun jarðminja og komið skal í veg fyrir brottám steinda af svæðinu. Ein árangursríkasta leiðin til að koma í veg fyrir brottám steinda er virk landvarsla allt árið um kring og mun Umhverfisstofnun áfram leita leiða til að fjármagna landvörslu á svæðinu.

Setja skal upp skilti á svæðinu þar sem gestum svæðisins er bent á að brottám steinda sé bannað. Staðsetning á slíkum skiltum væri til dæmis við námuopin tvö og í upphafi gönguleiðar.

Stefnt skal að því að auka vitund almennings á verndargildi silfurbergsins í Helgustaðanámu. Áætlað er að setja upp sýningu um silfurberg á Eskifirði og styður Umhverfisstofnun við áætlun Fjarðabyggðar í þeim efnum og telur að slík fræðsla geti haft mikið forvarnargildi gegn brottámi steinda úr náttúruvættinu.

Aðgerðir:

- ✓ Skilti sem upplýsa um bann við brottámi steinda skulu framleidd og sett upp á viðeigandi stöðum.

3.2. Menningarminjar

Samráð skal haft við Minjastofnun um alla fræðslu eða aðgerðir sem snúa að menningarminjum að svæðinu. Mikil tækifæri eru fyrir hendi í fræðslu til gesta um sögu námunnar í tengslum við menningarminjar svæðisins. Því skal stefnt að því að auka fræðslu um menningarminjar á svæðinu.

Aðgerðir:

- ✓ Umhverfisstofnun hafi frumkvæði að samráði við Minjastofnun og kanni áhuga á samstarfi við gerð fræðsluskilta um menningarminjar á svæðinu.

3.3. Landnotkun

Af hálfu Umhverfisstofnunar er ekki sett fram stefna um aukna landnotkun á svæðinu að svo stöddu en vegna þess að Helgustaðanáma er áfangastaður ferðamanna hefur verið unnið að innviðauppbýggingu með það að markmiði að gæta þess að ferðamennska hafi ekki neikvæð áhrif á verndargildi náttúruvættisins. Hefur að hluta til verið brugðist við þessu álagi á jarðminjar svæðisins með deiliskipulagsgerð og framkvæmdum á grunninnviðum á borð við göngustíga og skilti. Auk þess hefur verið sett upp salerni og byggt bílastæði á jaðarsvæðum. Þessum aðgerðum verður fylgt eftir með viðhaldi innviða, fræðslu og tilmælum til gesta svæðisins um bann við brottnámi steinda, ásamt eftirliti eftir því sem fjármagn leyfir.

3.3.1. Ferðaþjónusta og útivist

Helgustaðanáma er mjög lítill staður á afmörkuðu svæði og innviðirnir því eftir aðstæðum á svæðinu. Ekki skal stefnt að stækkun þjónustusvæðis, bílastæðis eða stíga og með því reyna að takmarka þann fjölda sem þangað koma. Samrýmist það ekki stefnu Umhverfisstofnunar að á svæðinu séu haldnar útisamkomur eða aðrir fjölmennir viðburðir.

Stefnt skal að því að upplýsa ferðaþjónustuaðila um sýningu á silfurbergi þegar sveitarfélagið Fjarðarbyggð hefur sett slíka sýningu upp á Eskifirði. Helsta aðdráttarafli Helgustaðanámu er silfurbergið og því er mikilvægt að fólki gefist kostur á að fræðast og skoða það annars staðar. Getur slík fræðsla stemmt stigu við steinatöku innan náttúruvættisins.

3.4. Innviðir og mannvirki

Núverandi innviðum skal viðhaldið og metið árlega hvort frekari viðhalds eða nýframkvæmda sé þörf til að vernda svæðið fyrir jarðraski og brottnámi steinda.

- ✓ Meta skal árlega hvort frekari viðhalds eða nýframkvæmda sé þörf til að vernda svæðið fyrir jarðraski og brottnámi steinda.

3.4.1. Rekstur, landvarsla og eftirlit með innviðum

Til að hægt sé að framfylgja ákvæðum friðlýsingaskilmála svæðisins og koma í veg fyrir brottnám steinda verður að stuðla að reglubundinni landvörslu innan þess. Hægt er að samþætta landvörslu í Helgustaðanámu með öðrum friðlýstum svæðum á Austurlandi. Umhverfisstofnun mun áfram kalla eftir fjármagni til að auka landvörslu á Austurlandi.

Verði umsjónarsamningur gerður við Fjarðarbyggð verður nánar kveðið um í honum með hvaða hætti dagleg umsjón sveitarfélagsins verður.

Aðgerðir:

- ✓ Umhverfisstofnun óski eftir samstarfi við sveitafélag um umsjón með svæðinu.

3.4.2. Stígar og gönguleiðir

Setja skal fram tilmæli um að gestir fylgi stígum innan hins friðlýsta svæðis. Ljúka þarf framkvæmdum á göngustíg innan friðlandsins.

Aðgerðir:

- ✓ Skilti þar sem fólki er bent á að fylgja skuli stígum verði sett upp við upphaf göngustígs hjá bílastæði.
- ✓ Umhverfisstofnun ljúki frágangi á aðalgöngustíg innan náttúruvættisins

3.4.3. Skilti

Hér að neðan er samantekt á skiltum sem setja skal upp innan hins friðlýsta svæðis:

- ✓ Skilti með tilmælum um að fylgja stígum.
- ✓ Skilti sem banna brottnám steinda.
- ✓ Óskað verði eftir samstarfi við Minjastofnun um gerð fræðsluskiltis um menningarminjar á svæðinu.

3.4.4. Sorp og sorpflokkun

Ekki er gert ráð fyrir sorptunnum innan marka náttúruvættisins en samkvæmt deiliskipulagi eru sorptunnur við salernisaðstöðu við bílastæði.

3.5. Öryggismál

Gestir svæðisins ferðast ávallt á eigin ábyrgð og skulu þeir vera meðvitaðir um hugsanlega hrunhættu innan svæðisins. Mælt skal með því að þeir sem fari inn í neðri námuna hafi hjálma og ljós meðferðis. Stranglega bannað er að klifra í námunum eða ganga í lausum skriðum þar sem að slíkt getur haft í för með sér slyshættu fyrir geranda og aðra gesti svæðisins.

3.6. Rannsóknir og vöktun

Rannsóknir eru almennt leyfilegar á svæðinu en sækja þarf um leyfi Umhverfisstofnunar, sem metur hvort rannsóknin sé leyfisskyld. Skal það gert með a.m.k. tveggja vikna fyrirvara. Umhverfisstofnun skal útbúa stöðluð tilmæli til rannsakenda sem stunda rannsóknir innan náttúruvættisins sem ekki eru leyfisskyldar. Í tilmælum skulu meðal annars koma fram eftirtaldar upplýsingar:

- Tengiliður verkefnisins fyrir hönd Umhverfisstofnunar
- Tengiliður verkefnisins fyrir hönd Fjarðarbyggðar (ef við á)
- Brottnám steinda er bannað og almennt um friðlýsingaskilmála svæðisins
- Rannsakendur skulu fylgja stígum og ekki ganga í skriðum eða annars staðar þar sem hætta er á grjóthruni eða skemmdum á jarðminjum svæðisins
- Tillitsemi við aðra gesti svæðisins.

- Óska skal eftir því að Umhverfisstofnun verði afhentar niðurstöður rannsókna þegar þær liggja fyrir.

Aðgerðir:

- ✓ Samin verði tilmæli til þeirra sem stunda rannsóknir innan svæðisins sem ekki eru leyfisskyldar.

Þegar vöktunaráætlun fyrir Helgustaðanámu liggur fyrir (sjá kafla 2.7) skal hún verða viðauki við þessa stjórnunar- og verndaráætlun.

3.7. Kynning og fræðsla

Sýning um Helgustaðanámu var sett upp á Breiðdalsvík og er það stefna sveitarfélagsins að setja hana upp við Mjóanes á Eskifirði. Er það mat Umhverfisstofnunar að slík sýning geti haft í för með sér mikið fræðslugildi og vonandi minnkað álag á náttúruvættið sjálft.

Verði landvarsla aukin skal landvörður sjá um fræðslugöngur og eftirlit á svæðinu en slíkt gæti haft mikið forvarnargildi gegn brottnámi steinda úr náttúruvættinu.

Heimildir

Guðný Zoëga. (2012). Helgustaðanáma í Reyðarfirði. Fornleifaskráning vegna deiliskipulags. Skagafjörður: Byggðasafn Skagfirðinga.

Leó Kristjánsson. (2007b). Um nokkur fræðileg rannsóknaverkefni Alberts Einsteins, og tengsl þeirra við tilraunir með íslensku silfurbergi. Fengið af slóðinni: <https://notendur.hi.is/leo/Einsteinsl6.pdf> þann 22. September 2015.

¹ Leó Kristjánsson. (2007a). Silfurberg – áhrifamikil afurð frá Íslandi. Erindi flutt 20. okt. 2007 í sypru vísindanefndar raunvísindadeildar Háskóla Íslands, „Undur veraldar“. Sótt þann 23. september 2016 á https://notendur.hi.is/leo/vef_rit_icelandspar.html (Nánari rannsóknir um silferberg og helgustaðanámu er að finna á sama tengli.)

Leó Kristjánsson. (2015). Erindi flutt á málþingi um Silfurberg o.fl., Breiðdalssetri, 29. ágúst 2015. Sótt 22. September 2016 á <https://notendur.hi.is/leo/pdf/Breidd15styt.pdf>

Snæbjörn Guðmundsson (2013). Steindir. *Stjörnufræðivefurinn*. Sótt 19.09.2016 á <http://www.stjornuframedi.is/solkerfid-large/jordin/steindir>

Viðauki I

Viðauki II

Stj.tíð B, nr. 525/1975.

Auglýsing um friðlýsingu silfurbergsnámu að Helgustöðum, Suður-Múlasýslu.

Samkvæmt heimild í 22. gr. laga um náttúruvernd nr. 47/1971 hefur [Umhverfisstofnun] fyrir sitt leyti ákveðið að friðlýsa sem náttúruvætti silfurbergsnámunu að Helgustöðum í Helgustaðahreppi í Suður-Múlasýslu ásamt nánasta umhverfi.

Mörk náttúruvættisins:

mynda ferhyrning efur línur sem hugsast dregnar um vörður sem hlaðnar eru yfir föstum merkjum á staðnum og nær svæðið frá Þjóðvegi og skammt upp fyrir námuna.

Um svæðið gilda þessar reglur:

1. Aðeins gangandi fólk er þar heimil för í lögmætum tilgangi.
2. Hvergi má raska þar bergmyndunum og stranglega er bannað að hrófla við silfurbergi og flytja það út af svæðinu.
3. Hvers kyns jarðrask er bannað nema sérstakt leyfi [Umhverfisstofnunar] komi til.

[Umhverfisstofnun] getur falið ábúanda á Helgustöðum eða öðrum eftirlit með náttúruvættinu.

Heimilt er [Umhverfisstofnun] að leyfa Náttúrufræðistofnun Íslands eða öðrum opinberum söfnum takmarkaða töku silfurbergssýna í námunni undir eftirliti.

Um viðurlög við brotum á ákvæðum þessum fer að náttúruverndarlögum.

Ráðuneytið er samþykkt friðlýsingunni sem tekur gildi við birtingu þessarar auglýsingar í Stjórnartíðindum.

Menntamálaráðuneytið, 1. desember 1975.

Vilhjálmur Hjálmarsson

Birgir Thorlacius

